

דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

כרך שני • חוברת 12

השירה העברית
של אחר תקופת המקרא
ובעיות מחקרה

מאת

חיים שירמן

ירושלים תשכ"ז

כל הזכויות שמורות לאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

נדפס בישראל

בדפוס מרכז, ירושלים

השירה העברית שלאחר תקופת המקרא ובעיות מחקרה

מאת

חיים שירמן

[א]

בראש וראשונה שומה עלינו להבהיר לעצמנו את נושא דיוננו. מה הן יצירות הספרות שמותר להכתירן בכותרת 'השירה שלאחר תקופת המקרא', ומה הם תחומי השירה הזאת מבחינת הזמן והמקום? לא נוכל לתת תשובה שלימה וחד-משמעית על השאלה הראשונה, ולכן עלינו ללכת בדרך הפשרה. דורות רבים של סופרים ומבקרים התאמצו לשווא למצוא את ההגדרה ההולמת של המונח 'שירה' (פואסיה). יש שהגיעו להכללות מופרזות, מתוך שאיפה להקיף בתיאוריהם את כל גילוייה של אמנות מיסותרית זו, וכנגדם הצרו וצמצמו אחרים את גבולותיה, בהתאם לתפיסתם האישית.

אמנם יודע כל בר-בירב שצרור של טורים שקולים ומחורזים למופת עלול להיות בלי כל רוח שירית, אולם כאשר עוסקים רק במיונו של החומר, ולא בהערכתו הספרותית, הרי אין לדלוג גם על טורים כאלה, שהרי השקילה והחריזה הם מ'סממני השירה' המובהקים. אלא שבעברית יש הרבה טכסטים פיוטיים ללא משקל וחרוז, שנחתברו בימיהם בניינים ובעת החדשה בהשראת השירה המקראית. על-פירוב יש בהם צורות שונות של מקצב, היינו, מספר קבוע, פחות או יותר, של הטעמות בכל אחד מטוריהם; אך יש גם דוגמאות לא מועטות של שירים בסגנון מקראי בלי כל מקצב. דרך-כתיבה חופשית זו נתחבבה מאוד על סופרינו במאה העשרים, ומ'מגילת האש' לביאליק ואילך נכתבו בה הרבה יצירות חשובות. אולם נדמה, שבכך הגענו לקצה הגבול. אין להרחיב עוד את תחום השירה וללכת בדרכם של מבקרים מסוימים מאירופה המרכזית, שזיכו בתואר 'משורר' גם בעלי רומאנים וסיפורים שנכתבו בפרוזה צרופה. עם זאת ראוי לכלול בתחום השירה העברית את ספרות ה'מקאמות' העשירה והענפה, שהחלה משגשגת במאה הי"ב. אלה סיפורים הערוכים בפרוזה מחורזת, שהם שירה לא רק בגלל חרוזיהם או השירים השקולים המשולבים בהם לעתים קרובות, אלא בראש וראשונה בזכות סגנונם הפיוטי והנמליך.

הבא לסקור את התפתחותה של השירה העברית עומד לפני בעיה המוכרת לכל העוסק בתולדות עם ישראל ותרבותו. השירה העברית ראשיתה נעוצה בארץ-ישראל, אך במרוצת הזמן התפשטה בכל תפוצות הגולה. אפשר לומר, שלא היה מקום-יישוב יהודי בעל חשיבות כלשהי שלא הקים פייטנים ומשוררים עבריים משלו. והמדובר הוא בעשרות ארצות ומדינות הפזורות ביבשות אסיה, אירופה, אפריקה ואמריקה. כיצד יוכל החוקר להשתלט על חומר כל-כך מפוצל? האם יש איזה שהוא קו אשר

חיים שירמן

מאחד את היצירה בארצות מרוחקות זו מזו מלבד השימוש בלשון העברית? אכן, לאחר ניתוח הטכסטים נוכח המלומד לראות, כי על-אף ריבויים של מרכזי השירה העברית ופיזורם בעולם, לא נתפתחה יצירה מקורית אלא באחדים מהם, והם-הם שהטביעו את חותמם על האחרים. לפיכך מותר, כמדומני, לצרף יחד את ספרות הפיוט של ארצות שונות ולראות בה ביטוי של אסכולה אחת, גם אם יש לעתים הבדלים דקים מבחינה תרבותית. מן הציירופים האפשריים נזכיר, למשל, את ארץ-ישראל ואת מצרים בימי-הביניים; את צרפת ואנגליה; את יוון וארצות הבלא-קאן בתקופת ביזאנטיון ואחרי הכיבוש התורכי; ובמאות ה"ז-ה"ח – את רובה של צפון-אפריקה, מזה, ואת רוב מדינות אירופה המרכזית – היינו, גרמניה, אוסטריה, פולין, הונגריה ובוהמיה – מזה.

ברם, אין להכחיש, שלעתים מתגלים הבדלים גדולים באופיים של שירי הארצות השונות, והגורם העיקרי לכך הוא ודאי ההבדל ברמת התרבות. אפשר להיווכח בכך כאשר משווים שיר שנתחבר באיטליה במאה ה"ז לפיוט מאותה התקופה שמוצאו מכוורדיסטאן; או פיוט ממחבר צפון-אפריקאני בן המאה ה"ט לאחת מיצירותיהם של המשכילים בני זמנו ממזרח אירופה. כאן ההבדלים כל-כך מרובים ובלתי-עדי שבאמת יש מקום לשאלה, מה היסוד המשותף לכולם מלבד הלשון שבה נכתבו. אכן נדמה, שאמנם יש יסוד משותף כזה, גם כשהמדובר ביצירות הנבדלות זו מזו לפי מוצאן וערכן – הריהי הזיקה לספרי המקרא, לסגנונם, לתוכנם ולעולמם הרוחני. לזיקה זו כמה צורות: מן השימוש המכוון ב'שיבוצים', היינו, בפסוקים שלמים או קטועים מן התנ"ך, בשינוי נוסח או בדרך רמיזה לביטוי המקורי; ועד לחידושים מובהקים בדרכי-ההבעה (המבוססים אף הם על אוצר לשון המקרא) ולנסיונות להלביש עניינים מספרי-הקודש בניסוח מודרני. אין, כמוכח, להתעלם גם מן התל-מודים והמדרשים, שהיו למקור השראה למשוררינו, אלא שהשפעתם באה על-פי-רוב רק כתוספת להשפעת המקרא, שהיתה עיקר. זיקה זו למקרא רווחה עד המאה העשרים, אך היא הולכת ונעלמת. בפעם הראשונה בתולדות ספרותנו נכתבים שירים בסגנון עברי 'מופשט', בלי קשר למקורות היהודיים. אך מוקדם עדיין להתנבא לאן תוליך אותנו דרך-כתיבה זו. מכל-מקום, נוקט בה רק חלק קטן ממשוררינו החדשים, ואין בה כדי להשפיע על ההערכה של מורשת שירתנו הקדומה בכללה.

קשה לקבוע בדיוק מתי מסתיימת תקופת המקרא וספרותה, אך לא נהיה רחוקים מן האמת אם נאמר, שהתקופה שלאחריה נמשכת קרוב אלפיים שנה. וכאן ראוי להדגיש עובדה נוספת, שלא חדרה לתודעתם של רבים ממשכילינו: בתקופה זו התפתחה השירה העברית בהמשכיות וברציפות, ולא בקפיצות ובהפסקות. את התקופה הארוכה בת אלפיים השנה עלינו לחלק לכמה פרקי-זמן קצרים יותר. אמנם כל העוסק במדעים ההיסטוריים יודע, עד כמה שרירותית השיטה שלפיה קובעים את סיומו של שלב מסוים בהתפתחות ואת ראשיתו של שלב חדש. חלוקה כזו של זמנים אפשרית אולי כאשר ההיסטוריה של אומה אינה חורגת מגבולות ארצה. אולם התאמת שיטה זו לעם ישראל, המפורז בגלותו, עלולה להפכה למיטת-סדום. למשל: כיבושה של ירושלים בידי הצלבנים בשנת 1099 הוא מאורע חשוב כשהוא לעצמו, ואם רוצים, אפשר לראות בו גם את סיומה של תקופה בתולדות יהודי ארץ-ישראל. אולם, עם כל חשיבותו, לגבי יהודי ספרד או איטליה אין הוא מסמן סיום תקופה. זאת ועוד: לעתים קרובות היתה רמת תרבותם של היהודים תלויה בתנאי קיומם בארצות-מגוריהם, ובכל מדינה ומדינה היו תנאים אלה שונים מאוד אלה מאלה, כלומר, בשעה

השירה העברית שלאחר תקופת המקרא ובעיות מחקרה

שחיו ברווחה בארץ אחת, סבלו מחסור בארץ אחרת. הבה נסתכל בשתי דוגמאות: (א) באמצע המאה הי"ב פלשו גדודי המואבים מצפון-אפריקה והחריבו את כל היישוב היהודי הפורה שישב בספרד המוסלמית, וממילא הביא חורבן זה לקץ תקופת-הזוהר בתולדות השירה העברית. ברם, דווקא באותו הזמן עלתה ושגשגה השירה העברית בצרפת ובאחדות מארצות המזרח. (ב) בשלהי המאה ה"ו ובראשית המאה ה"ז נאלצו יהודי ספרד ופורטוגאל לעזוב את ארצות-מגוריהם, ועם גירושם הקיץ הקץ על התרבות העברית במקומות אלה; אולם דווקא בעת המאורעות המכריעים האלה חלה התעוררות רבה בשירה העברית באיטליה!

אף-על-פי-כן קמו חכמים שניסו לקבוע חלוקה אחידה לתקופות בתולדות הספרות העברית לתפוצותיה, בערך לפי השיטה: אומה אחת – ספרות אחת! בגללה נעשה משה חיים לוצאטו האיטלקי לאביה ומייסדה של ספרות המשכילים הנאורים, שצצה באירופה המרכזית והמזרחית דור אחד אחרי מותו. והרי לאמיתו של דבר לא היה לוצאטו כלל מבשרה של תקופה חדשה, כיון-אם שיא של התפתחות ארוכה, שהחלה באיטליה זמן רב לפניו ונמשכה שם זמן-מה אחריו. אולי אפשר למצוא את רישומי השפעתו אצל משכילי אשכנז וגאליציה המאוחרים, אך מכאן עדיין רב המרחק עד לאביה של ספרות המאספים וגרוריהם. השואף ללמוד את האמת צריך אפוא לוותר על השיטה הנוחה והפשטנית של חלוקה אחידה, ולהכיר בעובדה, כי בתקופה זו או אחרת היו אסכולות שונות, ואפילו מנוגדות זו לזו. דווקא בשעת עלייה במערב עלולה להיות ירידה במזרח, ובעת קפאון בדרום – התעוררות בצפון!

[ב]

חקר השירה העברית היה אחד הנושאים שעמדו במרכז עניינם של מניחי היסודות של 'חכמת-ישראל'. ש"י רפפורט, ש"ד לוצאטו, י"מ זקס, י"ל דוקס וחבריהם הקדישו לו תשומת-לב רבה, אך הגדיל לעשות י"ל צונץ, שספריו הם עד היום מעיין לא-אכזב לכל הצמאים לדעת את הפיוט העברי. עם זאת ראוי להדגיש, ששירת-הקודש של עם ישראל היא-היא בעיקר שמשכה את לב החוקרים, בעוד ששירתנו החילונית כמעט לא נחקרה. אמת, כדי להבין את השירה החילונית ולהעריכה כדבעי היה צורך בהכשרה מקצועית ובטעם מעודן, שחסרו למרבית מלומדינו; ועל-כן ראויים להוקרה מיוחדת אחדים מהם (דוקס, קעמפף, גייגר ועוד) על שהשתדלו לגלות ערכים ספרותיים דווקא בתחום היצירה החילונית, ועשו זאת כמיטב יכולתם.

אי-אפשר לערוך מחקרים ממצים ומהימנים בכל ספרות שהיא בלי רשימה מפורטת של כל הטכסטים הנמנים עם אותה הספרות, על מקורותיהם שבכתב-יד ובדפוס. המטרה העיקרית של רשימה מעין זו היא השלימות, ובשעת התקנתה אין צורך לעורר שאלות בדבר מיון החומר והערכתו. רק הבא אחר-כך להקים את הבניין ההיסטורי זכאי לבחור במה שנראה לו חשוב ולהתעלם משאר החומר. במלאכה היסטורית-ביבליוגרפית זו עסקו צונץ וכמה מבני זמנו, כגון לנדסהוטה, ש"ד לוצאטו ושטיינשניידר. מה שעשו בכוחות מועטים ראוי לשבח ולהוקרה, אך עדיין רחוקים אנו מסיום המפעל. רק סוג אחד של מקורות אמנם זכה לרישום מלא ומדויק, הריהם המקורות שבדפוס. לפי מקורות אלה הכין י' דוידזון את ספרו המפורסם 'אוצר השירה והפיוט' (1924–1935), המכיל מפתח ל-35,000 שירים ופיוטים, יחד עם ציון מקורותיהם. אמנם עברו קרוב לשלושים שנה מהופעת המפתח, ובינתיים נדפסו אלפי

חיים שירמן

שירים שלא נרשמו בו, אולם עדיין אפשר לרשום גם שירים אלה בלי מאמץ מיוחד, כדי שאוצר השירה והפיוט יהיה מורה-דרך מהימן, שיכיל את כל הטכסטים שנדפסו עד כה.

אולם רישום המקורות שבכתב-יד רחוק מלהניח את דעת המעוניינים בהם. יש הרבה רשימות של כתב-יד עבריים חשובים שאין בהן פירוט השירים הכלולים בהם, ואף כאשר נזכרים השירים, אין כרגיל מפתח אלפביתי להתחלותיהם. והמדובר רק באוספים של כתב-יד ידועים מאז. והנה, לפני 70 שנה, בערך, נוספו רבבות קטעים מן הגניזה, שהועברו לספריות ברחבי העולם. מותר היה לקוות, שעובדים מומחים וזריזים יבדקו את כל הקטעים האלה וירשמו את תוכנם; ומן הראוי היה להתחיל בעבודה זו בקיימברידג' שבאנגליה, משום שבספרייתה שמור האוסף הגדול ביותר של קטעים מן הגניזה. מה רב הצער על שתקות אלה לא נתגשמו — אלא שלא כאן המקום לדון בסיבות הדבר. סקירת אוספי הגניזה הגדולים ביותר בעולם מעלה, שרק אחד מהם (זה שבאוכספורד) זכה לתיאור מפורט בקטלוג מודפס, אף-על-פי שגם קטלוג זה איננו שלם. המכון לחקר השירה העברית מיסודו של ש"ז שוקן (תחילה בברלין ואחר-כך בירושלים) השתדל לתקן את המצב, ועל-כן רשמו עובדיו במשך שנים רבות שירים הכלולים בכתב-יד השמורים בספריות באירופה ובאמריקה, ובין השאר גם שירים מן הגניזה. אך עבודה חשובה זו הופסקה באמצע, בלי שיהיה סימן שתתחדש ביום מן הימים, ורבבות הכרטיסים שבכרססת המכון מצפים לגואל. שמא יש מקום לתקווה, כי עם השלמתו וגידולו של המרכז הירושלמי לכתב-יד מצולמים תוקם בו גם מחלקה לתיאור תוכנם של התצלומים, ובין השאר — לרישום השירים הכלולים בהם?

[ג]

מניחי היסודות של 'חכמת-ישראל' ניסו מדי פעם בפעם להגיש לקוראיהם גם דוגמאות מיצירתם של המשוררים העבריים הקדומים. אולם מסיבות שונות ניתן לקוראים ליהנות רק לעתים רחוקות מספרים המכילים מספר רב של שירים. על-פי-רוב נאלצו להסתפק בפרסומים מקריים של טכסטים אשר היו פזורים בכתב-יד עת ובמאספים, או פורסמו בחוברות דלות ושוהות. חלוצי המקצוע גיששו עדיין באפילה, ומאחר שהכירו רק חלק קטן מן המקורות שבכתב-יד, ואף לא הוכשרו במידה מספקת להכנת מהדורות מדעיות, לא יכלו להוציא מתחת ידם דבר מתוקן, להוציא ש"ד לוצאטו, שחונן בחוש פיוטי ורכש לו בקיאות מופלגת במקורות הלשון, ועל-כן הצליח גם כמהדיר של שירת ימי-הביניים. בשליש האחרון של המאה הי"ט גדל במידת-מה מספר המהדורות המדעיות, אך עלייה ניכרת ברמת הפרסומים חלה רק עם ראשית פעולתו של ח' בראדי. יותר מכל אדם אחר הקדיש מלומד זה תשומת-לב לבעיותיה של ביקורת הנוסח, והוא עלה על קודמיו לא רק באיכות פרסומו, אלא גם בכמותם. בתחום ההדרת השירים קנו להם שם בני זמנו ' דוידזון (1870—1939) וד' ילין (1864—1941) וכן כמה מעוזריו ותלמידיו, שפעלו במכון לחקר השירה העברית. גם ח"ג ביאליק מסר הרבה משנות חייו לפרסום יצירותיהם של משוררים בני התקופה הספרדית, פרסום שהיה חלק מתכניתו בדבר 'כינוס' ספרות ישראל. זכותו העיקרית היא שהתחיל וסיים — יחד עם חברו י"ח רבניצקי — את כינוס יצירותיו של אבן-גבירול, אחד מגדולי האומה. יתר-על-כן, בקסם אישיותו ובכוח התלהבותו ידע להשפיע על משכילי דורו ולעשות נפשות למקצוע מוזנח זה. בכשרונו הגדול ידע גם לגלות כמה דברים מצוינים בניסוח הטכסטים ובפירושים, אולם חינוכו

השירה העברית שלאחר תקופת המקרא ובעיות מחקרה

המדעי הלקוי היה לו למכשול, ולכן יש צורך לפרסם מהדורות מתוקנות של השירים שפרסם. אם לסכם את פרשת המהדורות המדעיות, תהיה התוצאה תמוהה ומצערת: אמנם נעשה לא מעט בתחום זה, אך עד היום אין בידינו מהדורות שלימות ומתוקנות משיריהם של רוב משוררינו החשובים.

כן לא נוכל לדלוג על הבעיה החמורה הכרוכה בההדרת שירים הכתובים בעברית. נוהגים להדפיס שירים אלה בניקוד מלא, מתוך ההנחה המוצדקת, שדינו של ניקוד כחצי פירוש. בראדי וההולכים בעקבותיו גיבשו בתחום זה שיטה אחידה, פחות או יותר: הניקוד שבדפוסים 'המוכרים והמקובלים' של המקרא היה נר לרגליהם, הווי אומר, כל-אימת שבכתב-יד בלתי-מנוקד מצאו מלה הכתובה במקרא בכתיב חסר, השמיטו את אמות-הקריאה שהיו במקור. השמטות אלה לא הובאו כלל לידיעת הקוראים, ובכך הופר הכלל הפילולוגי המפורש כי מהדיר חייב להגיש לקוראיו טכסט שהועתק מן המקור במדויק; ואם מחליט הוא משום-מה להשמיט אותיות או לשנותן, הרי שומה עליו לציין זאת. אין צריך לומר, כי בעברית אין זו דרישת-סרק, הבאה לתפארת הקפדנות, וכי יש לכך הצדקה מלאה, שכן הכתיב המלא או החסר של מלה מסוימת פותח לעתים כמה דרכים לניקודה ולפירושה. כאשר מסתירים את הכתיב המקורי, אין הקורא מסוגל לבדוק את ניקודו של המהדיר, ועל אחת כמה וכמה – להציע ניקוד אחר.

משהתחילו מלומדינו בהוצאת שירים ופיוטים מתוך אוצרות הגניזה נתחזקה בהם הנטייה להעתיק בתכלית הדיוק את הכתיב חסר-הניקוד של מקורותיהם. ל'שלב' זה הוסיפו 'גידיים ועור' בצורת הניקוד המקראי, ואף לא נרתעו מלעשות זאת כאשר נוצרו סתירות בין ניקודם ובין הכתיב המלא של כתב-היד. בתחבולה זו אמנם יצאו ידי חובתם כמהדירי טכסטים, אך הנהיגו שיטת-ניקוד פרועה, הנוגדת את כללי הדקדוק המקובל. אגב, יש מקרים שאף בשיטה זו אין למצוא את הפתרון: בידינו מספר רב של כתב-יד שדרך ניקודם שונה מן הדרך המקובלת, בין אם נוקדו ניקוד 'משובש' מבחינת הדקדוק הנורמאטיבי, ובין אם נוקדו באחת מצורות הניקוד העליון. במקרים כאלה עומד המהדיר לפני סכך של בעיות, ואם בכוונתו להישאר נאמן לדרישות הפילולוגיה, אין לו מוצא אלא להוציא שתי מהדורות: במהדורה הראשונה יביא העתקה מדויקת של הכתוב במקור, ואילו בשנייה יוכל לשנות את הכתיב, להוסיף ניקוד ולעשות את התיקונים שייראו לו דרושים. לשבחם של רוב מהדירי השירה יצוין, שצירפו ביאורים למהדורותיהם ונהגו בכובד-ראש במלאכת הפרשנות. ככל שגדלה הבנת דברי משוררינו הקדמונים, כן נשתפרו הפירושים שנתחברו עליהם. אמת, לעתים אפשר לחלוק על שיטת הקיצור המופרז של המפרשים, ולעתים – על אריכותם היתירה, אך אל לנו לשכוח, כי עד היום חסרים אנו מילונים ללשון משוררינו, ואף ספרים עם תיאור מפורט של הרקע התרבותי של פעולתם, והפרשן עלול אפוא לכלול בפירושו עניינים שמקומם, למעשה, בחיבורים מקצועיים שעדיין לא נכתבו. בין הפירושים שנתחברו עד היום יש להעלות על נס את עבודותיו של ח' בראדי, העשויות להפרות את חיבורי החוקרים בעתיד, שכן צפון בהם חומר לשוני עשיר מאוד.

[ד]

השוואף להתמחות בחקר השירה העברית נאלץ לרכוש לו ידיעות בכמה וכמה מקצועות-עזר, כגון היסטוריה, ביבליוגראפיה, פאליאוגראפיה, בלשנות וחקר

חיים שירמן

התפילה. כדי להבין את הטכסטים העבריים הבנה מלאה יש לעתים צורך לערוך השוואות, היינו, להקבילם אל טכסטים שנכתבו בשפות אחרות. בספרותו של עם מפוזר כעמנו ודאי אפשר למצוא ריבוי-גונים מעניין, אבל יש בכך גם תקלה חמורה! הרוצה לעמוד על מקורו של עושר זה צריך לדעת כמה שפות (כגון ארמית וסורית, ביוזנטית ורומית, ערבית וקאסטיליאנית, איטלקית ופרובנסאלית ועוד ועוד), וככל שאנו מתקרבים לזמננו, כן גדל מספר השפות הלועזיות.

כדי להגיע למטרה יש אפוא צורך בעבודת-הכשרה מרובה ובמאמץ רב. ודווקא בגלל הקשיים שבדרך עלול ההולך בה להתעכב, ולא לראות את היער בשל ריבוי העצים. לאמיתו של דבר, לרבים ממלומדינו היה לימוד השירה העברית רק אמצעי לבירורן של עובדות חשובות בתחומי-מדע אחרים. לחוקרי הלשון והדקדוק, התפילה והמנהג וכן לחוקרי ההיסטוריה של עם ישראל לתקופותיה השונות נהפכו דברי המשוררים לתעודות ולמסמכים. המחקרים בעלי הערך שנתחברו על השירה העברית (במידה שנכתבו) הם רובם ככולם מתחומי-הגבול של מחקר הספרות, כגון היסטוריה ובלשנות. אך מטרתו האמיתית של חוקר השירה אינה אלא ניתוחו של שיר כיצירה ספרותית-אמנותית. עליו להבחין בין יצירה ליצירה ולחפש את סימני-ההיכר של יצירה מעולה. אולם כאשר הוא פונה מצבירתן השיטתית של עובדות אל מיוגן והערכתן, אין לו עוד ברירה אלא לבסס את תיאוריו על טעמו האישי. כדי להקים את בניינו על בסיס מוצק, עליו להעדיף יצירות מסוימות ולפסול אחרות. מה הם הכלים שיוכל להיעזר בהם? מימי-הביניים ועד ראשית העת החדשה שלטה בקרבנו 'מלאכת-שיר' מיושנת, הראויה לשמש נושא למחקר בפני עצמו (היסטורי-פסיכולוגי), ואף-על-פי-כן לא נעלמה לחלוטין מחיבורי מבקרינו. זה כמה שנים מורגשת באירופה תסיסה חזקה בתחום מחקר הספרות, ונעשו נסיונות מוצלחים למדי לגשור על פני הדורות ולבדוק בכלים חדשים את יצירות-הספרות הקדומות. נקווה, שנגיע לשינוי-ערכין דומה גם בתחום השירה העברית, אם אך נדע לנהוג בשיקול-דעת ובזהירות, שכן העתקה מיכאנית של מושגים זרים אל תחום היצירה העברית עלולה להביא לסילוף דמותה. אף-על-פי-כן אין לוותר על הנסיון, ומוטב להסתכן מאשר להמשיך בשיטות שאבד עליהן כלה.

נדמה, שחוקרינו ייטיבו לעשות, אם ישתדלו לברר שלוש בעיות אלו: (1) מהו עולמו הרוחני של המשורר העברי? במלים אחרות: כיצד משתקפים ביצירתו התרבות והחינוך של בני תקופתו, טעמים הספרותי, השקפת עולמו ושאיופיהם? (2) מה טיבה של המסורת הספרותית – היינו, מורשת הדורות שקדמו למשורר מסוים – ומה חלקה ביצירתו? (3) מה הם הקווים המיוחדים שאינם פרי המסורת, בין אם כתוצאה מתכונותיו האישיות של המשורר, בין אם כתוצאה מהשפעת סביבתו? ברי, שטרם הגיע הזמן לתאר את תולדות השירה העברית מתוך ראייה מחודשת. כאמור, רחוקים אנו אפילו מהשלמת החלק הביבליוגרפי-היסטורי, היינו, הבסיס שעליו אפשר יהיה להקים את הבניין. חסרות רוב עבודות-ההכנה המקצועיות הנחוצות לכל העוסק במלאכת הסיכום. עם זאת ניטיב לעשות אם נקבע מראש לאיזו מטרה אנו שואפים, ואם לא נוכל להגיע אליה מיד – נשתדל להתקרב אליה בכמה שלבי-ביניים, לאחר שנתגבר על המכשולים הנערמים בדרך.

הרצאה ביום ג' בטבת תשכ"ה (8.12.1964)

